

Vpliv političnega (ne)zanimanja državljanov na demokracijo

Tanja Teršar

POVZETEK

Zastopanost in sodelovanje državljanov pri odločanju sta ključna elementa demokracije v EU, ki poleg svobodnih in poštenih volitev, priznavanja in spoštovanja osnovnih človekovih pravic ter odprte, informirane in pluralne politične razprave predstavljajo temelj delujoče demokracije. Žal se v različnih državah članicah EU vedno bolj izrazito pojavljajo bistvena odstopanja od teh idealov. Zgodbe o različnih zlorabah politične moči s strani vodilnih posameznikov, korupciji, nekompetentnosti politikov in podobno, kar se dogaja v EU in po svetu, so jasen znak izrazitega nezanimanja državljanov za politiko, ki lahko vodi v popolno politično apatičnost in predstavlja resno grožnjo demokraciji. Vodenje države mora biti usmerjeno v zagotavljanje dobrobiti državljanov, zato je pomembno, da se državljani izobražujejo v zvezi s politiko in udeležujejo volitev ter tako vplivajo na stanje demokracije v državi, še pomembneje pa je, da pri tem začnejo čimprej aktivno sodelovati tudi mlajše generacije.

Ključne besede: demokracija, volitve, EU, državljske pravice, politična apatičnost

The influence of citizens' political (non-) interests on democracy

ABSTRACT

Representation and participation of citizens in decision-making are key elements of democracy in the EU, which are the

cornerstone of a functioning democracy in addition to free and fair elections, recognition and respect for basic human rights, and open, informed, and plural political debate. Unfortunately, significant deviations from these ideals are becoming more and more pronounced in different EU member states. Stories of various abuses of political power by leading individuals, corruption, incompetence of politicians, and similar, which is happening in the EU and around the world, are a clear sign of strong public disinterest in politics that can lead to complete political apathy and represents a serious threat to democracy. The leadership of the state must be directed to ensuring the welfare of the citizens, therefore it is important for citizens to be educated in politics and to take part in elections to influence the status of democracy in the state. It is even more important for the younger generations to take an active part in this as soon as possible.

Keywords: democracy, elections, EU, citizens' rights, political apathy

1. Uvod

Pričujoče besedilo je odziv na razpravo na e-akademskem forumu Nove Univerze ob izidu knjige »The Impact of European Institutions on the Rule of Law and Democracy: Slovenia and Beyond«, ki je potekal 3. junija 2020 pod naslovom »The Many Faces of Constitutional Backsliding in Central Europe«. Na dogodku so se Jerneju Letnarju Černiču in Mateju Avblju, avtorjema omenjene knjige, v razpravi o vprašanjih kakšne so razlike in podobnosti med primeri kriz ustavne demokracije, ki se dogajajo v državah članicah Evropske unije (v nadaljevanju: EU) kot so Madžarska, Poljska in Slovenija, ter kaj je mogoče glede tega raznovrstnega nazadovanja ustavnosti v Srednji Evropi ukreniti tako na nacionalni kot na nadnacionalni ravni, pridružili še Gorazd Justinek, avtor predgovora knjige, ter Wojciech Sadurski, predsednik katedre za pravo Pravne fakultete Univerze v Sydneyu, Gabor Halmai, profesor za primerjalno ustavno pravo na Evropskem univerzitetnem inštitutu in Bojan Bugarič, profesor prava z Univerze v Sheffieldu.

2. Quo vadis, democratia?

Demokracija je eno temeljnih načel EU, ki se v delovanju institucij EU izraža na več načinov, tj. ne le s pravicami držav članic do glasovanja o zadevah, temveč tudi s pravico državljanov, da neposredno izvolijo člane Evropskega parlamenta, da jih zastopajo. Prav ta zastopanost in sodelovanje državljanov pri odločanju sta ključna elementa demokracije v EU, ki poleg svobodnih in poštenih volitev, priznavanja in spoštovanja osnovnih človekovih pravic ter odprte, informirane in pluralne politične razprave predstavljajo temelj delujoče demokracije.¹ Dandanes načeloma velja za ideal državne ureditve ustavna demokracija. Do preloma 20. in 21. stoletja se je skoraj vsaka država, ki si je prizadevala za legitimnost svoje vladavine v očeh svojih državljanov in sveta, čutila dolžno sprejeti pisno ustavo, ki vključuje ločitev oblasti, zavezo k pravni državi, varstvo pravic posameznika ter izvajanje svobodnih in poštenih volitev. Konec 20. stoletja je bil edini možni način za zagotovitev tega sprejetje ustavne demokracije, zato so jo kot po tekočem traku uveljavljale države širom sveta, vendar pa se je izkazalo, da ne moremo trditi, da se je s tem zaključil tudi sam razvoj ustavne demokracije.² Dandanes se namreč tudi v EU soočamo s splošnim pomanjkanjem demokratičnosti, vendar pa se ta problem začne pri samih državah članicah EU, ne na ravni EU. Na ta razvoj ustavne demokracije »v nasprotno smer«, tj. na njeno nazadovanje, sta z omenjeno knjigo na primeru Slovenije in drugih vzhodnoevropskih držav opozorila tudi M. Avbelj in J. Letnar Čer nič, saj opažata, kako je v zadnjem desetletju v EU začelo prihajati do krize demokracije in vladavine prava, ki se je širila iz držav centralne in vzhodne Evrope, ko je v določenih državah prišlo do odkritega neposrednega vzpostavljanja režimov, ki so v izrazitem nasprotju z demokratičnimi vrednotami. Vzhodnoevropski prostor v zvezi s tem ni nobena izjema oz. posebnost, saj je podobno dogajanje mogoče zaslediti po vsem svetu. Vsesplošni upad demokracije je posledica povečanja števila t. i. „pokvarjenih demokracij“, to je režimov, ki sicer ohranjajo določene demokratične formalne institucionalne značilnosti, hkrati pa po svoje prirejajo norme in vrednote, na katerih temelji ustavna demokracija, ki se

¹ Evropska komisija, 2018.

² Loughlin, 2019, str. 436.

zato ne zruši popolnoma, temveč zgolj degradira.³ To pa se seveda dogaja na različne načine.

V razpravi na e-akademskem forumu je W. Sadurski v svojem kritičnem komentarju ob primerjavi politične situacije na Poljskem in v Sloveniji izpostavil, da meni, da si situaciji v obeh državah nista prav nič podobni in da je zato brez natančnejše definicije demokracije nemogoče trditi katera od njiju je slabša ali manj demokratična. Glede na to, da države že zaradi samega političnega sistema, ekonomije, kulture idr. nimajo istih izhodišč, je zato težje najti tudi skupni imenovalc na katerem bi lahko izvedli konkretno primerjavo. Sadurski je izpostavil tudi dejstvo, da se v različnih državah morda soočamo s povsem drugačnimi koncepti demokracije. Čeprav odstopanja od demokracije najdemo povsod po svetu, očitno še vedno nimamo definiranega njenega pravega normativa. Podobnega mnenja je tudi G. Halmai, ki meni, da ob primerjavi vseh držav, še posebej Slovenije, Poljske in Madžarske, sploh ne moremo govoriti o skupnih idealih - za trenutno vodilno oblast na Poljskem in na Madžarskem je namreč ideal prav nasprotje demokracije, skladno s tem pa je ustrezno (ne)urejena tudi državna oblast.

Kako pa na to gledajo ljudje? Po podatki raziskave Eurobarometra o javnem mnenju glede demokracije in volitvah iz leta 2018 je bilo ugotovljeno, da je (bila) večina anketirancev zadovoljna z večino vidikov demokracije v Evropi in se strinja s stališčem, da ima civilna družba pomembno vlogo pri spodbujanju in zaščiti demokracije in skupnih vrednot. 70 % vprašanih je bilo tako npr. zadovoljnih s svobodnimi in poštenimi volitvami, medtem ko je bilo 69 % zadovoljnih s svoboda govora, 65 % s spoštovanjem temeljnih pravic in 63 % z možnostjo, da državljani sodelujejo v političnem življenju. Le manjšina anketirancev je bila zadovoljna z bojem proti korupciji (36 %), z bojem proti dezinformacijam v medijih (40 %) in s tem, kako politične stranke upoštevajo njihove interese (44 %).⁴ Kakorkoli, žal se današnji trendi nedemokratičnega vedenja, ki so privedli do sodobne degradacije ustavnih procesov, skrivajo za fasado demokracije, zato jih večina državljanov praviloma težje opazi ali pa temu sploh ne posveča posebne pozornosti, o čemer bomo več spregovorili v nadaljevanju.

³ Ibid., str. 437.

⁴ Evropska komisija, 2018.

3. Vloga novih generacij in moč volitev

V razpravi na e-akademskem forumu je bila omenjena zanimiva primerjava oz. opazka, vredna nadaljnjega razmišljanja. Medtem ko sta Sadurski in Halmai pripadnika starejše generacije in imata na podlagi svojih izkušenj na demokracijo svoje poglede, avtorji knjige pripadajo generaciji, rojeni v novi Evropi, in zato na vprašanje demokracije posledično gledajo in jo razumejo s svojega vidika oz. v okviru svojih izkušenj v zadnjih 30 letih. Avbelj in Letnar Černič verjameta, da je ustavna demokracija pravi in dober recept in da to ni zgolj koncept, ki je namenjen temu, da ostane samo na papirju, temveč da se uresničuje tudi v realnosti. Osebno se strinjam z njunim mnenjem, da je demokracija odvisna od posameznikov, ki se bodo borili za zanjo. In prav res je vse odvisno od tega, da ljudje vztrajajo in demokratične vrednote podpirajo v vsakdanjem življenju, tako v zasebnem kot javnem sektorju.

Kakšno pa je v zvezi z vsem tem stališče mlajših generacij, tj. generacije Y oz. milenijcev ter generacije Z? V kakšnem duhu in s kakšno ideološko popotnico za prihodnost s(m)o vzgojene mlajše generacije? Istočasno smo del EU, ki kljub raznolikosti držav članic in narodov stremi k enotnosti in demokratičnosti ter prihodnosti, hkrati pa spremljamo trende razpadajoče demokracije in nekorektne politične prakse tako v svetu kot doma. Veliko vprašanje je seveda, če mladi politične in družbene razmere ter aktualno dogajanje sploh spremljajo, saj je že notorno dejstvo, da je stopnja zanimanja za politiko pri mladih še manjša kot pri večini ostalih odraslih državljanov.

Kot že omenjeno, so pomemben element demokracije svobodne in poštene volitve. V zvezi s tem se vedno znova zastavlja vprašanje, kako so kljub moči glede odločanja v državi, ki jim jo dajejo volitve, državljani lahko zavedeni v napačno izbiro svojih predstavnikov in voditeljev oz. zakaj se na koncu »vsi politiki izkažejo za iste« in zakaj ter kako lahko slednji to izkoriščajo.

V svoji nedavni kolumni je srbski novinar A. Kišjuhas opisal, kako so na ulici naključne mimoidoče spraševali osnovna vprašanja o političnem sistemu v Republiki Srbiji, kot so npr. na katerih treh vejah oblasti temelji državna ureditev v Srbiji, kako se te veje medsebojno nadzorujejo in čemu to sploh služi. Koliko (približno) členov ima ustava? Katero državno telo razpisuje referendum? Kdo je podpredsednik vlade? Kdo je trenutni minister za kul-

turo? Kakšni so programi poslanskih strank? Rezultati so pokazali, da tovrstna vprašanja ljudje razumejo kot relativno obskurna in trivialna vprašanja, ki niso del splošne kulture, ampak bi jih skoraj lahko enačili z vprašanji kot sta kakšna je kemijska formula za amonijak ali katero je glavno mesto Burkine Faso.⁵ Verjetno lahko z dokajšnjo gotovostjo trdimo, da bi bili rezultati takšne »raziskave« enaki tudi na slovenskih ulicah.

Kišjuhas nadalje razglablja, da dokler je to, da državljani ne poznajo državne ureditve in strankarskih programov, povsem normalno, je ogrožena demokracija. Pomembno vprašanje pa je, zakaj se ljudje ne zanimajo za politiko in to tudi na glas povedo. Zakaj veliko ljudi sploh ne hodi na volitve? Vse to seveda ne velja samo za Srbijo, temveč tudi za Slovenijo in druge države, saj se s tem problemom soočajo tudi številne razvitejše demokratične države. Zdi se, da je tovrstna politična apatičnost pravzaprav povsem racionalna reakcija na politično situacijo, v kateri ljudje živijo. Ta pojav je v družboslovju znan kot »racionalna nevednost«. Izraz je leta 1957 skoval ekonomist Anthony Downs v študiji o ekonomski teoriji demokracije. S tem je mogoče utemeljiti, da je povsem racionalno, da so ljudje neinformirani ali nevedni glede političnega dogajanja, in sicer preprosto zato, ker kakršnokoli informiranje in pridobivanje znanja zahteva čas in energijo, ki pa ju ni smiselno zapravljati, če s svojim glasovanjem tako ali tako ne moremo spremeniti ničesar pomembnega, kar bi vplivalo na naše vsakdanje življenje.⁶

To je eden od razlogov, zakaj se v veliki večini držav po svetu soočajo s (pre)majhno volilno udeležbo. Kljub majhni možnosti, da bi posameznik lahko karkoli spremenil z udeležbo na volitvah, nekateri ljudje niso izgubili upanja in se (optimistično?) vseeno še udeležujejo volitev.⁷ Po podatkih Eurobarometrove raziskave javnega mnenja iz leta 2018 so anketiranci najpogosteje odgovorili, da jih glede demokracije in volitev skrbijo različni možni načini vmešavanja v volitve, vendar kljub tem pomislekom večina meni, da njihova država stori dovolj za preprečevanje nezakonitih in goljufivih dejavnosti med volitvami. Anketiranci so npr. najpogosteje odgovorili, da so zaskrbljeni nad manipuliranjem volitev s spletnimi napadi (61 %), morebitnim vplivom tujih akterjev in

⁵ Kišjuhas, 2020.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

kriminalnih združb na volitve (59 %), manipulacijo končnega rezultata volitev (56 %) ali kupovanje ali prodajo volilnih glasov (55 %).⁸ To kaže, da več kot polovica ljudi v resnici ne zaupa povsem svoji državi, da bo upoštevala tudi njihove interese.

Kakorkoli, glede na to, da državljani očitno ne poznajo dovolj državne ureditve in političnega sistema, ustave ali strankarskih programov v svoji državi, se zdi, da je njihovo glasovanje na volitvah, ki se praviloma odvijajo na vsaka 4 leta, veliko bolj kot od racionalnega razmišljanja odvisno od njihovega občutka o kandidatih. Ljudje praviloma glasujejo za kandidate, ki (trdijo, da) so jim najbolj podobni in predstavljajo njihovo skupino in razred ljudi, žal pa tudi po štirih letih volitvene obljube pogosto ostanejo neizpolnjene.⁹

4. Sklep

V razpravi na e-akademskem forumu je M. Avbelj citiral Tyriona Lannisterja, pronicljivi lik iz Igre prestolov, za katerega so odgovor na vprašanje, kaj res združi ljudi, zgodbe. Nič na svetu ni močnejšega kot zgodbe. Podobno so tudi avtorji knjige »The Impact of European Institutions on the Rule of Law and Democracy: Slovenia and Beyond« želeli povedati dobro, privlačno in korektno zgodbo o tem, kako se je v zadnjih 10 letih zgodil proces nazadovanja ustavne demokracije, s katero bi ljudi opozorili na skoraj neopazno dogajanje v slovenski in širši družbi ter jih idealno spodbudili k kritičnemu razmišljanju in akciji.

Kaj pa si ljudje pravzaprav lahko obetamo tudi od drugih zgodb o aktualnem političnem dogajanju, ki jih zasledimo dandanes v medijih? Te zgodbe govorijo o kopičenju moči, manipuliranju volitev, medsebojnemu spodkopavanju med vodilnimi, nekompetentnosti politikov, podrejenosti sodišč vladajočim elitam, promoviranju diskriminacije, korupciji, sodelovanju v kriminalnih združbah in podobno. Z ozirom na vse to se postavlja vprašanje kaj je danes sploh normalno? Kako vse to vpliva na ljudi in ali lahko sploh še z gotovostjo prepoznamo kaj je racionalno? Ali lahko vse te zgodbe združijo ljudi na pozitiven način, tj. v boju za demokratične vrednote, ali to pomeni zgolj to, da bodo ljudje pahnjeni v kolektivno politično apatičnost?

⁸ Evropska komisija, 2018.

⁹ Kišjuhas, 2020.

Kaj se ljudje lahko naučimo iz zgodb, kot sta politična vladavina Donalda Trumpa ali celo nedavna napoved, da bo za novega predsednika ZDA kandidiral glasbenik Kanye West? Pravico postati voditelj države ima morda res vsakdo, pa vendar vsak tega ni resnično sposoben. Vodenje države ne bi smelo biti odvisno od osebnih kapric osebe na čelu, temveč dobrobiti ljudstva oz. državljanov, zato je pomembno, da gredo državljeni v čim večjem številu na volitve. Pomembno je, da se izobražujejo v zvezi s politiko in da jim glede tega ni vseeno, še pomembneje pa je, da pri tem začnejo čimprej aktivno sodelovati tudi mlajše generacije, saj s tem oblikujejo svojo lastno prihodnost. Ustavna demokracija je recept za uspeh, vendar pa ga je treba uporabiti. Medtem ko se nekatere države mukoma trudijo, da bi vzpostavile ustavno demokracijo, jo pri nas zavračamo, ker si to dovoli politična oblast, ki pa ji to pravzaprav dovolijo neozaveščeni in zato brezбриžni državljeni. Sprememba se začne v nas samih, zato izkoristimo možnosti, ki jih imamo, in naredimo svet lepši.

LITERATURA IN VIRI

- Evropska komisija (2018). Special Eurobarometer 477 – Democracy and elections. Bruselj: Evropska komisija.
- Kišjuhas, A. (2020). Čemu izbori? DAN GRAF d.o.o., 12. 6. 2020. URL: <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/cemu-izbori/>, zadnjič obiskano 30. 10. 2020.
- Loughlin, M. (2019). The Contemporary Crisis of Constitutional Democracy. *Oxford Journal of Legal Studies*, let. 39, št. 2, str. 435–454.